

Szófejtések

75. Magyar *fázik* 'frieren'

Fázik 'frieren, es ist ihm kalt' szavunknak biztos etimológiai megfelelője csak az osztjában van: (KT. 769–70) DN. *potta*, V. Vj. *patta* 'frieren (DN., V., Vj.), gefrieren, zufrieren (DN., V.), kalt werden (DN.), erfrieren (V.)' stb. (FÁBIÁN: MNyszet. VI, 107; SETÄLÄ: Nyr. XXVI, 6; FUFÄ. XII, 45; SUSÄiK. XXX/5: 71; NyH.?⁷; EtSz.). A kérdéses szamojéd megfelelőkre vonatkozóan l. SETÄLÄ: i. h.; Beitr. 82; K. DONNER: SUSToim. XLIX, 150; LEHTISALO: SUSToim. LVIII, 131. A *fázik* családjába vonható még az osztj. (KT. 760–1) DN. *pot* 'Schneerinde, Harsch', Ni. *put*, Kaz. *pot* 'hohe Eisschicht, die vom Schnee und Wasser auf Waldbächen zurückgeblieben ist (oft im Niveau der Ufer)' és talán a vog. (MSz.) É. *put* 'jégburok fölötti víz; das Wasser über dem Eis', (STEIN., WogVok. 32) Szo. *put* 'Eisrinde' szó is. A *fázik* és az obi-ugor főnévi alakok jelentésviszonyára vö. m. *fagy* 1. 'Frost', 2. 'frieren, gefrieren' ~ osztj. DN. *päi* stb. 'dicke Eiskruste' (Beitr. 45; NyH.?⁷; EtSz.; SzófSz.; FUV.; SKES.). A vogul szó, minthogy csak az északi nyelvjárásokból ismerjük, osztjából való kölcsönzés is lehet.

76. Magyar *fekély* 'Geschwür, Abszess'

Fekély 'Geschwür, Abszess' [1488 k.: Ew hasath *felcel* war fogta (OkI Sz.); 1508: *fekellekkel* teljes (DöbrK. 347); N. *feke*, *fekejj*, *fökény*, *fököny*, *fököny* 'Warze']. Egyeztethető a következő szóval: vog. (MSz.) P. *päkmänti*: *jü pal-päkmänti* 'a fa megreped a fagytól'; (MTr.) É. *pokmati* 'fölpukkad'; (KANN., közli LIIM.: FUF. XXX, 264) AK. *päkap*-, FK. *päkap*-, Szo. *pokap*- 'aufbrechen, zu strömen anfangen (Bach, Fluß im Frühling); hervorbrechen (Sonne); einen Riß bekommen (Szo.)', AK. *päxl*-, FK. *päxl*-, Szo. *pokl*- 'bersten, aufbrechen, zu strömen anfangen'.

A magyar szó eredeti hangutánzó jellegét a **p* > *f* változás következtében elvesztette. A *fekély* -(é)ly eleme deverbális névszóképző. A vog. -*mänt*, -*mat*, -*ap*, -*l* deverbális igeképzők. A szócsaládnak a magyarban és több rokon nyelvben veláris változata is van: m. *fakad* stb. (l. MUSz. 489; Beitr. 62; NyH.?⁷; EtSz.; SzófSz.; FUV.; SKES.). — A vogul szót sokáig a *fakad* megfelelőjének tekintették (NyH.?⁷; EtSz.; SzófSz.; FUV.; SKES.). Ez azonban a vogul első szótagbeli eredeti palatális magánhangzó miatt (ősvog. **ě*) nem fogadható el.

77. Magyar *foszlik* 'sich fasern'

A hangfestő jellegű m. *foszlik* 'sich fasern, sich schleifen, sich auftrennen', *foszt* I. '(Feder) schleifen', 2. 'schälen, (Mais) abschälen' igével WICHMANN (FUF. XI, 228) és KANNISTO (FUF. XVII, 156) az ugyancsak hangfestő vog. (MSz.) É. *pásli* 'elkopik (a cipő); sich abwetzen', (KANN.: i. h.) FL. Szó. *pasli* 'nutzt sich zu einem Loch ab (Hemd, Schuhzeug, metallenes Gefäß)' szót egyeztette. A vogul szó csak akkor kapcsolható össze a magyarral, ha első szótagbeli magánhangzója ősvogul veláris magánhangzóra megy vissza. A magyar (és a vogul) szóval egybevetethők még a következő rokon nyelvi alakok is: o s z t j. (KT. 741) VK, Vart. *pus* : *lopj p.* 'abgenutztes (Ober-)kleid', Likr. *pus*, *lopj p.* 'schlechtes Kleid, Lumpen' (*lopj* stb. 'Kleidung, Kleidungsstück') | ? v o t j. (MUNK.) Sz. *post-* 'nyúni, elnyúni, elviselődni, elrongyolódni, elernyedni: abgetragen, abgenutzt werden, sich zerfetzen, lumpig werden'. Az osztj. *pus* jelentése: 'rongy'. A votják szó csak akkor lehet az ugor szók megfelelője, ha o-ja őspერი *i > *ó > votj. o hangváltozás eredménye (vö. RÉDEI: NyK. LXV, 371–3). A votj. -t- igeképző. Az osztják főnévi alak arra vall, hogy a szócsalád eredetileg nomen-verbum volt.

78. Magyar R. *fül* 'antreiben, stacheln'

A címben jelzett R. *fül* 'antreiben, stacheln mit dem Treibstachel oder mit der Spießrute (den Ochsen)' rokon nyelvi megfelelőjét csak az osztjából mutatták ki: (KT. 786) V., Vj. *pulta* 'in etw. stecken, stoßen, schieben, auf etw. fädeln (V.), stechen, beschlafen (eine Frau) (Vj.)' stb., (uo. 784) DN. *putap* 'Pfropfen (der Flasche); Heubündel zum Verstopfen des Schornsteins am Tschuwal; Pinsel, Wisch; Seele des Knäuels; Trj. *пулап* 'Pfropfen, Kork (der Flasche)' stb. (MUSz. 542; K. SAL ÉVA: NyK. LXVII, 341). Véleményem szerint megvan a szó a vogulban is: (MSz.) É. *pulep* 'dugó; Stöpsel'; (MK. III, 194, 399) FL. *pulp* 'dugó, amivel vmit betömnek'; (MK. IV, 205, 296) K. *pülep* 'dugasz'. A vog. és az osztj. -p deverbális névszóképző.

79. Zürjén *тудлэдлыны* 'обманывать, врать'

A zürj. (SzsSzlKomi) I. (Ob) *тудлэдлыны* 'обманывать, врать' a (WUo.) V. Sz. Pecs. Lu. P. *tedni*, I. *tedni*, Ud. *tednis*, AV. *ted* 'wissen, (V. Sz. Lu. P. I. Ud. auch) kennen, erkennen, erfahren' ige -*ledli-* (-*лэдлы-*) képzős **tedledli-* származékának vagy a titkosság kifejezésére szolgáló, vagy pedig eufémisztikus okokból keletkezett változata. Ebből a célból az első szótagbeli *g-t u-ra* változtatták. A szóban 'tudat, tudomására hoz' → 'becsap, hazudik' ellentétes jelentésváltozás történt.

80. Cseremis *püktem* 'brüten'

A cser. (RAMST.) H. *püktäs* 'bebrüten (Eier)', (PS.) K. *püktem* 'brüten' (MRSzl.) *пүктам* 'у 'высиживать птенцов, сидеть на яйцах' igét többen a m. *fekszik* 'liegen, sich legen' szóval vetették egybe (MUSz. 506; WICHMANN:

FUF. XXI, 150, EtSz.; SzófSz.; FUV. ?-lcl). A magyar szóval egyeztethető permi igéknek 'sitzen' a jelentése (l. az idézett irodalmat), a cser. *pükt-* azonban speciális jelentésben használatos. Ezért feltehető, hogy a cseremisiz szó a votj. (MUNK.) Sz. *pükt-* 'ültetni', K. *kuräk püktêně* 'tyúkot ültetni; eine Henne brüten lassen' átvétele. A szó a keleti (réti, ufai) cseremiszen keresztül jutott be a nyugati (hegyi) nyelvjárásba. — A malmizsi, urzsumi és ufai cseremiszek a votjások szomszédságában laknak. A cseremisiz—votják nyelvi érintkezés kérdését tüzetesebben még senki sem vizsgálta meg, pedig könnyen lehetséges, hogy mindkét nyelvben — különösen az érintkező nyelvjárásokban — szép számmal lehetne találni votják, illetőleg cseremisiz jövevényszókat. Tudomásom szerint eddig csak BEREZCKI GÁBOR (NyK. LXVI, 120) mutatott ki egyetlen votják jövevényszót a cseremiszből. Az általa tárgyalt szó keleti közvetítéssel szintén bekerült a nyugati cseremisiz nyelvjárásba is.

RÉDEI KÁROLY